

8η Διδακτική Ενότητα Η αλληγορία του σπηλαίου: οι δεσμώτες

Κείμενο αναφοράς: Πλάτων, Πολιτεία 514a-515c

Ετυμολογικά και ομόρριζα στη νέα ελληνική

• **εἶπον < ἔ-επ-ον < ἔ-Feπ-ον.** Το ρήμα λέγω έχει και τα εξής θέματα: λεγ-, και Feρ - πχ: Feρ - και με μετάθεση Feρ- > Fe - Feρ - κα > Fe-Feρ-κα > εἶρηκα. π.χ: Feρ-θήσομαι με τροπή του -F- σε δασεία και έκταση του -ε- σε -η- > ῥηθήσομαι π.χ: ἔ - Feρ -θην με αφομοίωση του -F- σε ρ > ῥρθέην και με έκταση του -ε- σε -η- ῥρθέην: αδολέσχης, αναντίλεκτος, αντιρρησίας, απόρρητος, γεωλόγος, έπος, λεκτικός, λέξη, λεξικό, λέσχη, λήμμα, λογάς, λογικός, λόγος, λογύδριο, ορθοεπής, ρήμα, ρήση, ρήτορας, ρητός, ρήτρα, φιλόλογος.

• **ἀπείκασον < ἀπεικάω, εἰκός (ρίζα Fικ- με πρόθεμα ε- > ἐFικ- > εἰκ- + κατά σε -άζω οδοντοκόληκτα με χαρακτήρα δ- και πρόσφυμα j- > εἰκάδ - j - ω > εἰκάω):** απεικόνιση, εικασία, εικαστικός, εικόνα, εικονίδιο, εικονικός, εικόνισμα, εικονιστικός, εικονογράφημα, εικονογραφία, εικονογραφικός, εικονογράφος, εικονοκλασία, εικονοκλάστης, εικονολάτρης, εικονολατρία, εικονολήπτης, εικονοσκόπιο, εικονοστάσι, εικονοτυπία, εικότως, επιεικής.

• **πάθει < πάσχω:** αντιπάθεια, απάθεια, εμπάθης, ηδυπάθεια, πάθημα, πάθηση, παθητικός, παθογένεια, πάθος, πένθος, συμπάθεια.

• **ιδέ < εἶδον < ἔ - Fιδ - ον του ρ. ὁράω-ῶ (Forά-> ὁρά-π.χ: Forά-ω και με δάσυνση του -F- > ὁράω Fe- Fόρα-κα με δάσυνση του α' F και αποβολή του β' > ἔ-όρα-κα και με έκταση > ἑώρακα. ὁπ- π.χ: ὅπ - σομαι > ὄψομαι):** ὄραση, ορατός, ορατότητα, αόρατος, διορώ, αδιόρατος, διορατικός, διορατικότητα, ενόραση, ενορατικός, ὄραμα, οραματιστής, ὄψη, οπτικός, οπτική, ἄποψη, προοπτική, προοπτικός, ἀπρόοπτος, πρόσοψη, προσόψιο, περίοπτος, κάτοψη, διόπτρα, διοπτροφόρος, ὑπόπτος, υπερόπτης, υπεροψία, υπεροπτικός, μέτωπο, μετωπικός, ἀντιμέτωπος, προσωπεῖο, πρόσωπο, προσωπίδα, προσωπικός, πρεσβυπία, πρεσβυωπικός, μυωπία, μυωπικός, οφθαλμός, οφθαλμίατρος, οφθαλμιατρείο, ἐξόφθαλμος, οφθαλμαπάτη, μονόφθαλμος.

• **καταγείω < κατὰ + γῆ:** ἀπόγειο, ἀπογείωση, γαϊάνθρακας, γαιοκτῆμονας, γεωγραφία, γεωμετρία, γεώτρηση, γεωτρύπανο, γηγενής, γήινος, γήλοφος, γήπεδο, ισόγειος, προσγείωση, υπέργειος, υπόγειος.

• **οἰκῆσει < οἰκέω-ῶ < οἶκος:** ιδιοκατοίκηση, κατοικία, οικεῖος, οἶκημα, οικία, οικισμός, οικογένεια, οικονομία, οἶκος, οἰκόσιτος, οἰκότροφος, οἰκουμένη, πολυκατοικία, συγκατοίκηση.

• **ἀναπεπταμένην < ἀνὰ + πετάννυμι < πετας + πρόσφυμα -νυ- + κατάληξη -μι. Με αφομοίωση του -σ- σε -ν- > πετάννυμι:** καταπέτασμα, παραπέτασμα, πέταγμα, πέταλο, πεταλούδα, πέτασος, πεταχτός, πειτεινός, πτερό, πτέρυγα, πτήση, πτητικός, υψιπέτης.

• **ἐχούση < ἔχω (θ. σεχ-, ἐχ-, σχ-, σχε-, σχη-):** ἀνακωχή, ἀνοχή, ἀντοχή, ἀσχετος, ἐνοχή, ἔξη, ἐξῆς, εὐεξία, καθεξῆς, κατοχικός, καχεκτικός, κληρούχος, μέτοχος, πάροχος, πολιούχος, ραβδούχος, σχεδόν, σχέση, σχετικός, σχῆμα, σχολεῖο.

• **ὄντας < εἰμί (ρ. ἔσ-, μι- κατάληξη· με αφομοίωση > ἐμ-μί· με απλοποίηση και αντέκταση > εἰμί):** ανούσιος, απόν, απουσία, εξουσία, εξουσιαστικός, επουσιώδης, εσθλός, ετυμολογία, ετυμολογικός, έτυμον, ομοούσιος, ον, οντολογία, οντολογικός, όντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, (το) παρόν, παρούσα, παρουσιαστικό, περιουσία, περιουσιακός, περιούσιος, τώνοντι.

• **μένειν < μένω (θ. μεν- και με μετάπτωση μον-. Ο μέλλοντας σχηματίζεται με: το πρόσφυμα -ε- > μενε-+ κατάληξη -σω > μενέ-ω > μενῶ. Ο αόριστος ἔμεινα σχηματίζεται με τη συλλαβική αύξηση ἐ- και: το θέμα μεν- + -σα· το -σ- αφομοιώνεται σε -ν-> ἔ-μεν-να· τα δύο -ν- απλοποιούνται σε ένα και αντεκτείνεται το -ε- σε -ει-):** ανυπόμονος, διαμονή, διαμονητήριο, έμμονος, επίμονος, μονή, μόνιμος, μόνος, υπομονή.

• **περιάγειν < περὶ + ἄγω (ρίζα ἄγ-):** αγωγή, αγωγός, αγώνας, άγημα, άξονας, απαγωγή, συναγωγή, διαγωγή, εισαγωγέας, αρχηγός, στρατηγός, λοχαγός, ξεναγός, αγέλη, άγώγι, αγωγιάτης, άγώγιμος, ακτίνα, άμαξα, άνάγωγος, άξιος, εισακτέος, επαγωγός, επείσακτος, ευαγής, καταγώγιο, παιδαγωγός, παρείσακτος, παρθεναγωγείο, πλοηγός, συναξάρι, σύναξη, υδραγωγείο.

• **καόμενον < κάω (ρίζα καF-ω, με αποβολή του -F- επίσης με επένθεση του -j- και αποβολή του F->: καF-j-ω > καίω):** διακαής, έγκαυμα, καύμα, καύση, καυστήρας, καυστικός, καύσωνας, καυτός, καύτρα, καψάλισμα, παλουκοκαύτης, πυρίκαυστος.

• **παρωκοδομημένον < παρὰ + οἰκοδόμος < οἶκος + δέμω:** ανοικοδόμηση, ανοικοδόμητος, δομή, δόμηση, δομικός, οικοδόμημα, οικοδόμηση, οικοδομικός, οικοδόμος, πολεοδομία, πολεοδομικός, πολεοδόμος.

• **πρόκειται < πρὸ + κεῖμαι (θ. κεί- και με μετάπτωση κοι-):** αντικειμενικός, διακειμενικός, κατάκοιτος, κείμενο, κεμήλιο, κοίτη, κοιτίδα, κοιτώνας, προκείμενο, υποκειμενικός.

• **δεικνύασιν < δείκνυμι (θ. δεικ-):** αναπόδεικτος, αποδεικτικός, απόδειξη, δείγμα, δειγματοληψία, δειγματολόγιο, δείκτης, δεικτικός, ενδεικτικός, ένδειξη, επιδεικτικός, επίδειξη, παράδειγμα, παραδειγματικός, παραδειγματισμός, υπόδειγμα, υποδειγματικός, υπόδειξη.

• **ἔφη < φημί (θ. φη-, και φᾱ- με ετεροίωση φω-):** φήμη, φωνή, άφατος, αφασία, αποφατικός, καταφατικός, κατάφαση, αφασικός, προφήτης.

• **φέροντας < φέρω (θ. φερ-, φορ, φαρ-, φωρ-, φρ-, οἰ-, ἐνεκ-, ἐνοκ-, ἐνκ-):** αμφορέας, ασθενοφόρο, αυτόφορος, διάφορος, διένεξη, διηνεκής, κατάφορος, μαρσιποφόρο, μεταφορέας, μεταφορικός, οισοφάγος, παράφορος, πολύφερνος, φαρέτρα, φερέγγυος, φέρετρο, φερτός, φορρά, φορέας, φορείο, φόρεμα, φόρος, φόρτος, φωριαμός.

• **εἰργασμένα < ἐργάζομαι (θ. Fεργ + πρόσφυμα -j + κατάληξη -ομαι):** άεργος, ακατέργαστος, άνεργος, εργαλείο, εργασία, εργάσιμος, εργαστήριο, εργάτης, εργατικός, έργο.

• **φθεγγομένους < φθέγγομαι (θ. φθέγ- + πρόσφυμα -j- που αφομοιώθηκε σε -γ + κατάληξη -ομαι· από το θέμα φθέγ- προέρχεται το μετά από ετεροίωση θέμα φθογ-**

)· απόφθεγμα, άφθογγος, δίφθογγος, φθογγικός, φθογγόγραμμα, φθογγολογία, φθογγολογικός, φθόγγος, φθογγόσημα.

• **σιγῶντας < σιγή < σφιγά (ηχοποίηση λέξη):** σιγά, σιγαλιά, σιγανοπαπαδιά, σιγανός, σιγαστήρας, σιγή.

• **ὁμοίους < ὅμοιος και ὁμοῖος-α-ον < ὁμός:** ανόμοιος, εξομοίωση, ομοβροντία, ομογένεια, ομογενής, ομόγλωσσος, ομογραφία, ομοδικία, ομόδοξος, ομοεθνής, ομοειδής, ομόζυγος, ομόηχος, ομόθρησκος, ομοθυμαδόν, ομοιογένεια, ομοιογενής, ομοιοκατάληκτος, ομοιομερής, ομοιόμορφος, ομοιοπαθής, ομοιοπαθητικός, ομοιόσταση, ομοιόσχημος, ομοιοτέλευτος, ομοιότητα, ομοιότροπος, ομοιότυπος, ομοιοχρωμία, ομοίωμα, ομοκεντρικός, ομόκεντρος, ομολογητής, ομόλογος, ομομήτριος, ομόνοια, ομοούσιος, ομοπάτριος, όμορος, ομόρριζος, ομόρρυθμος, ομότιμος, παρόμοιος, παρομοίως.

• **ἄτοπον, ἀτόπους < ἄτοπος < ἄ- (στερ.) + τόπος:** τοπικός, τοπικιστής, εντοπιότητα, ντόπιος, ντοπιολαλιά, τοποθεσία, τοπωνύμιο, τοποτηρητής, τοπάρχης.

• **οἶει (οἶομαι):** οίηση (= εγωισμός), οηματίας (= εγωιστής).

• **προσπιπτούσας < πρὸς + πίπτω):** πότμος (= μοίρα), ποταμός, περιπέτεια, πτώση, επίπτωση, περίπτωση, μετάπτωση, κατάπτωση, σύμπτωση, έκπτωση, πτώμα, παράπτωμα, σύμπτωμα, προπέτης (= αυθάδης), προπέτεια, υψιπετής (= ουρανοκατέβατος), αμετάπτωτος, αδιάπτωτος.

• **ἠναγκασμένοι εἶεν < ἀναγκάζω < ἀνάγκη:** ανάγκη, αναγκαίος, αναγκαιότητα, αναγκαστικός, εξαναγκασμός.

• **ἡγῆ, ἡγεῖσθαι < ἡγέομαι-οὔμαι:** ηγεμόνας, ηγεσία, ηγέτης, ηγετικός, ηγήτορας, ηγούμενος, Αγησίλαος, αφήγησι, αφηγητής, εισήγησι, εισηγητής, διήγησι, διήγημα, περιήγησι, καθηγητής.

• **ἡχώ:** ήχος, ηχηρός, ηχητικός, ηχείο, ηχολήπτης, ηχώχρωμα, ηχομόνωση, ηχιρύπανση.

• **παριόντων, παριοὔσαν (παρὰ + εἶμι/ἔρχομαι):** ερχομός, έλευση, προσέλευση, διέλευση, ελευθερία, ανεξιτήλος, ισθμός, εισιτήριο, εξιτήριο, προσηλυτισμός, προσιτός, ιταμός, αμαξιτός.

• **νομίζειν, νομίζοιεν < νομίζω < νόμος < νέμω (θ. νομίδ- + πρόσφυμα j + κατάληξη -ω > νομίδjω > νομίζω):** νόμισμα, νομισματικός, νομισματοκοπείο, νομισματοκόπτης, νόμος, νομή, νομικός, παράνομος, παιδονόμος, Νέμεση, διανομέας, διανομή, κατανομή, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, παρανομία, παράνομος, υπόνομος, ανομία, οικονομία, οικονόμος, χειρονομία, αυτονομία, αυτόνομος, ταξινόμηση, εξοικονόμηση, νομοθέτης, νομοθεσία, νομοταγής, νομομαθής, σύννομος, νομάς.

• **ἀληθές < ἄ- (στερ.) + λήθη:** λάθρα, λάθος, λαθεμένος / λανθασμένος, αλάθητος, αλήθεια, αληθής, αληθινός, αληθοφανής, λαθραίος, λαθρόβιος, λαθρέμπορος, λαθρεμπόριο, λαθρεπιβάτης, λαθραναγνώστης, λαθροθήρας, λαθροκυνηγός, λαθροχειρία, λήθη, λησμονιά, λησμοσύνη, αλησιμόνητος, λήθαργος.